

Verksamhetsrapport

efter kvalitetsgranskning av
Elevhälsans arbete vid Österbyskolan
i Östhammars kommun

Innehåll

Inledning

Bakgrundsuppgifter om Österbyskolan

Resultat

Syfte och frågeställningar

Metod och material

Författningsstöd

Inledning

Skolinspektionen genomför en kvalitetsgranskning av elevhälsans arbete i grundskolans årskurser 6-9 under hösten år 2014. Granskningen vid Österbyskolan i Östhammars kommun ingår i detta projekt.

Österbyskolan besöktes den 17 september 2014. Ansvariga inspektörer har utredare Malin Salemyr och Anna Blom varit. I denna rapport redovisar inspektörerna sina iakttagelser, analyser och bedömningar. Förutom en redogörelse av kvalitetsgranskningens resultat ges även en kort beskrivning av granskningens syfte, frågeställningar och genomförande.

Kvalitetsgranskningen av elevhälsans arbete genomförs i ytterligare 24 (kommunala och fristående) skolor. När kvalitetsgranskningen är avslutad i sin helhet redovisas de samlade resultaten i en övergripande kvalitetsgranskningsrapport. För de skolor som ingått i granskningen ger rapporten en referensram och en möjlighet till jämförelse med förhållanden på andra skolor. Det enskilda beslutet kan därmed sättas in i ett större sammanhang.

Bakgrundsuppgifter om Österbyskolan

Österbyskolan ligger i Österbybruks tätort och är en skola med förskoleklass (F) och årskurs 1-9 med cirka 320 elever. Skolan har under året genomgått en stor ombyggnation, och består nu av moderna och ändamålsenliga lokaler. Enhetens F-9-organisation är ny sedan ett år tillbaka. Tidigare var Österbyskolan årskurs 6-9 en egen enhet. Skolan har haft sju olika rektorer de senaste tio åren; nuvarande rektor tillsattes inför förra läsåret. Vårterminen 2014 uppnådde 79 procent av eleverna i årskurs 9 kunskapskraven i alla ämnen, vilket är något över snittet för riket.

I den tillsyn Skolinspektionen genomförde på Österbyskolan i mars 2011 identifierades bland annat brister gällande elevernas måluppfyllelse. Skolans huvudman Östhammars kommun förelades att avhjälpa nämnda brister, och inkom vårterminen 2012 med en plan för hur arbetet i skolan fortsättningsvis ska struktureras. Därmed avslutades tillsynen. Elevernas totala meritvärde har successivt ökat, men ligger fortsatt något under snittet för riket.

Resultat

Har elevhälsan kompetens och arbetssätt för, samt vidtar insatser i, det hälsofrämjande, förebyggande och åtgärdande arbetet, som motsvarar behoven hos eleverna i åk 6-9 på skolan?

1.1 Har eleverna tillgång till elevhälsa och alla dess kompetenser?

Elevhälsan i skolan

För att kunna göra en bedömning av tillgång till elevhälsa i en skola måste inledningsvis de organisatoriska förhållandena beskrivas.

Österbyskolans verksamhet har en elevhälsa som består av de i skollagen angivna kompetenserna¹; skolläkare, skolsköterska, kurator, skolpsykolog samt två specialpedagoger. Österbyskolans elevhälsa innefattar även en studie- och yrkesvägledare (syv).

Skolsköterskan tjänstgör på skolan 60 procent. I intervju med skolans rektor framkommer att kuratorstjänsten till detta läsår är utökad från 50 till 70 procent för att bättre tillgodose elevernas behov. Detsamma gäller även tillgången på specialpedagog som nyligen utökats till två heltidstjänster. Syv tjänstgör 40 procent på skolenheten. Skolläkare och skolpsykolog ingår inte i skolans löpande elevhälsoarbete, utan besöker skolan på uppdrag om behov föreligger.

Österbyskolan och Östhammar kommun har en organisation som innebär att samtliga personal inom elevhälsan tillsätts av en kommuncentral verksamhetschef, som också har personalansvaret.

Vid intervju med skolans elevhälsopersonal framkommer att de ser sig utgöra en samlad resurs² och att de är organiserade på ett sätt som möjliggör samverkan mellan de kompetenser som finns i skolan; skolsköterska, kurator, specialpedagoger samt syv.

¹ Skollagen 2 kap. 25 § andra stycket

² Prop. 2009/10:165 s. 276-278

Skolsköterska, kurator och syv arbetar deltid men skolans rektor uppger att de är förlagda på skolan samma dagar för att möjliggöra samverkan.

Samverkan inom skolan

En annan del som vägs in i en bedömning av tillgång till elevhälsa, är graden av samverkan; dels inom elevhälsan, dels mellan elevhälsan och skolans övriga personal.³ Till samverkan räknas också det arbete som ska ske i frågor som rör elevers behov av särskilt stöd, och där rektor ska samråda med elevhälsan vid utredning inför eventuellt utarbetande av åtgärdsprogram.⁴ Konkret kan samverkan mellan en skolas elevhälsa och skolans övriga personal (främst undervisande pedagoger) bestå av handledning exempelvis kring frågor om extra anpassningar utifrån elevers behov.

Österbyskolans elevhälsopersonal beskriver att de ser sig som ett team och att de har ett gott samarbete: *"Vi samarbetar mycket mer än förut. Det här samarbetet har inte varit så här starkt tidigare. Nu har vi bestämt att vi har tid för teamet med regelbundna möten."*

Elevhälsans personal beskriver även att de till viss del samverkar med skolans personal i övrigt. Rektor förklarar att elevhälsan - i form av specialpedagoger, kurator, syv och skolsköterska - har möte varannan vecka tillsammans med skolledningen, för samverkan kring frågor och insatser. Elevhälsan finns på så sätt exempelvis tillgänglig för rektor för frågor och insatser som rör särskilt stöd. Även pedagoger i deras roller som mentorer kan bli kallade till dessa möten för diskussioner om åtgärdande insatser på individnivå.

Elevhälsan finns vidare även tillgänglig för pedagogisk personal, dels formellt i de elevkonferenser skolan organiserar tre gånger per termin, dels informellt *"när någon knacker på"* eller *"när man ses på lunchen"*. Specialpedagogen beskriver att hon arbetar i nära samarbete med pedagogerna.

Elevhälsan framhåller dock en önskan om mer formella strukturer för löpande samverkan med pedagogisk personal: *"Vore bättre med uppföljningssamtal mer kontinuerligt, att hitta strukturer för samtal och möten som även kan vara handledande"*. I intervju med en grupp lärare på skolan⁵ stärks den bilden, här påtalas att samverkan med elevhälsan i stor utsträckning sker informellt *"i fikarummet"* och att man ofta saknar återkoppling på elevhälsans arbete med elever: *"Arbete kan påbörjas av elevhälsan, men vi vet inte om något händer."*

Rektorn på Österbyskolan beskriver att specialpedagog vid behov kan delta på lektioner för att sedan ha stöttande samtal med läraren efteråt. Dock uppger lärarna att de önskar mer stöd av elevhälsan i form av handledning och menar att elevhälsan i nu-

³ Prop. 2009/10:165 s 276

⁴ Skollagen 3 kap. 8 §

⁵ Intervju har genomförts med lärare som undervisar i årskurserna 6-9. Dessa benämns genomgående i rapporten som *"lärarna"* eller *"lärargruppen"*

läget har ringa tid för det och att kommunikationen kan brista: *"Det kan bokas in möten över huvudet på oss, möten mellan elevhälsan och föräldrar som man som mentor får information om först efteråt."*

Samtliga personalkategorier (rektorn, elevhälsopersonalen samt lärarna) i de genomförda intervjuerna är överens om att samverkan mellan elevhälsan och övrig personal har försvårats på grund av det faktum att elevhälsan genomgått stor personalomsättning på senare tid. Inför detta läsår är exempelvis såväl skolpsykologen som studie- och yrkesvägledaren samt två specialpedagoger nya på Österbyskolan, och kuratorn är ny sedan förra läsåret. Rektorn beskriver att arbetet med struktur och rutiner för elevhälsoarbetet på det sättet nu tvingats till omstart. I intervju med lärargruppen framkommer vidare: *"Vi har haft en specialpedagog, jättebra, men nu ska hon bort på grund av omorganisation, elevhälsan är drabbad."* *"Det är besvärligt att personal [elevhälsans] byts ut hela tiden."*

Elevhälsans personal påtalar vikten av kontinuitet i det arbete de utför, och hoppas att det blir mer stabilitet i personalgruppen: *"Det här arbetet handlar om att bygga upp relationer. Det tar lite tid."*

Elevhälsopersonalen framhåller också att samverkan inom elevhälsan hade underlättats om de fysiskt hade varit placerade på samma ställe i skolan; efter ombyggnationen är man nu placerade på olika ställen.

Elevernas kännedom om elevhälsan

För att en skolas elever ska kunna sägas ha tillgång till elevhälsa behöver de vara informerade om att elevhälsan finns, och också kunna använda den utifrån sina behov. I "Vägledning för elevhälsan"⁶ kopplas denna omständighet till den lagtext⁷ som anger att elever ska ges inflytande över sin utbildning, och hållas informerade i frågor som rör dem.

I intervjuer med elever i årskurs 6-9 på Österbyskolan nämner någon att elevhälsan som begrepp förstås som: *"de vuxna som tar hand om oss"*. I den enkät som eleverna genomfört inför granskningen⁸ framkommer att de allra flesta känner till att de har tillgång till kurator och skolsköterska. Majoriteten uppger vidare att de har tillgång till specialpedagog på skolan. Mindre än hälften av eleverna känner dock till att de har tillgång till skolläkare och skolpsykolog – något som kan förklaras av att dessa två endast besöker skolan vid behov.

Eleverna uppger i intervjuerna att de är väl bekanta med skolsköterska och kurator på det viset att de vet vilka de är och har träffat dem. Någon uppger exempelvis att kura-

⁶ Skolverket och Socialstyrelsen (2014) *Vägledning för elevhälsan*, s 48

⁷ Skollagen 4 kap. 9 §

⁸ Enkäten har genomförts med skolans elever i årskurserna 6-9. Svarsfrekvensen i Österbyskolan är 90 procent.

torn varit i klassen. Skolpsykologen är ny på skolan - eleverna säger sig ha fått information om att hon finns, och att hon har varit runt i klasserna och presenterat sig.

I och med skolans ombyggnation är flera elever i nuläget osäkra på var någonstans elevhälsan finns. Även lärargruppen beskriver: *"Många har svårt att hitta elevhälsans olika lokaler nu, det är inte samma sak som förut när de låg mitt i skolan."* I enkäten uppger knappt hälften av eleverna (46 %) att det är lätt att vända sig till skolsköterskan. En större andel (66 %) uppger emellertid att de kan gå till kurator om de behöver. Eleverna nämner samtidigt att specialpedagog endast finns tillgänglig för vissa elever.

Möjlighet till insatser utifrån elevernas behov

Utöver ovanstående, är tillgång till elevhälsa även avhängig i vilken utsträckning de medicinska, psykologiska, psykosociala och specialpedagogiska insatserna, som elevhälsan genomför, motsvarar behovet hos skolans elever.⁹

Österbyskolans elevhälsa ser sig omfatta medicinska, psykologiska, psykosociala och specialpedagogiska insatser. Varken skolledning, elevhälsopersonal eller lärare vill dock tillstå att elevhälsans resurser täcker de behov skolans elever har. Rektor uppger bland annat att det finns elever med sådana svårigheter att en mer riktad specialkompetens vore önskvärd. Ett större resursbehov anses också generellt föreligga när det gäller insatser av kurator och speciallärare. Lärargruppen uppger bland annat: *"Det finns elever som behöver mycket mer stöd... studion finns ju men där är det full rulle hela dagarna.", "Vi lärare har inte en chans att hinna med.", "Kurator borde finnas mer, att elever kunde gå dit, eller som kan vara med på lektionerna."*

Lärargruppen beskriver att de flesta elever i allmänhet mår bra men att det finns elever på skolan som mår dåligt och därmed är i stort behov av särskilt stöd. Lärarna påtalar att det många gånger kan vara svårt att veta hur de ska hantera detta, och att de i vissa fall anser sig *"ha för lite kunskap"*.

Elevenkäten visar vidare att anmärkningsvärt många elever i Österbyskolan upplever att de inte får den hjälp de behöver, varken i skolarbetet eller om de mår dåligt. Upplevelsen ses öka med stigande ålder och gäller framförallt de äldsta eleverna på skolan. Mer än en femtedel (23 %) av de svarande eleverna på Österbyskolan upplever att de inte får den hjälp de behöver i skolarbetet.¹⁰ Det kan jämföras med elevenkätens resultat på samtliga granskade skolor i projektet där motsvarande uppgift är sju procent.

På samma sätt uppger drygt en femtedel (22 %) av eleverna på Österbyskolan att det inte heller finns hjälp och stöd att få på skolan om de mår dåligt, vilket kan jämföras med samtliga granskade skolor i projektet där motsvarande uppgift är 13 procent.

⁹ Skollagen 2 kap. 25 § samt Prop. 2009/10:165 s. 277

¹⁰ Kommentar: Enkätens påståenden graderas på en femgradig skala. Här har svarsalternativen 1 och 2 slagits ihop. Motsvarande förfaringssätt finns genomgående i rapporten.

I enkäten uppger vidare 16 procent av eleverna på Österbyskolan att de är otrygga på skolan - motsvarande resultat för samtliga granskade skolor är fem procent. Något som också framkommer, både i elevintervjuerna och i enkäten, är ett stort behov av ett mer strukturerat arbete med studieron i klassrummen på skolan. I elevintervjun uppger någon bland annat: *"Man får gå ut för att jobba för att det är högljutt."* Andra elever på skolan vittnar också om ovan nämnda problem, och beskriver exempelvis: *"Det är väldigt stökigt på alla lektioner."*, *"Det känns inte bra att ingen gör något åt problemen som existerar på skolan."* Inom elevhälsogruppen beskriver någon ytterligare ett exempel som belyser detta: *"Jag var inne för att prata på en lektion, och flickor gråter där då pojkar stör."*, *"Det är mycket oro på lektioner, och dålig studiero."* Lärarna i intervjun säger sig jobba mycket med det här i klasserna men påtalar en önskan om mer samarbete med elevhälsan i det här arbetet, som stöd: *"Vi önskar stöd här, hur vi ska jobba, det finns elever som är väldigt respektlösa mot oss vuxna."*

Det framkommer i samtal med elevhälsans personal att de ser att de resurser skolan faktiskt har skulle kunna användas mer effektivt och strukturerat och på så sätt öka förutsättningarna för att tillgodose elevers behov: *"Jag tycker inte säkert att det behövs fler vuxna utan att de som finns behöver jobba på annat sätt. Mer struktur och ramar. Se över att rätt vuxna är på rätt ställen. Vi behöver styra upp ansvarsområden och jobba med kontinuitet. Nu blir det mer akututtryckningar."*

Rektor tillstår att systemet med en separat verksamhetschef för elevhälsans personal har försvårat förutsättningarna att organisera elevhälsan utifrån skolans lokala behov, inte minst på grund av den personalomsättning skolans elevhälsa genomgått. Rektor framhåller också i sammanhanget att det är elevhälsans verksamhetschef som fördelar resurserna: *"Jag som rektor kan föra en diskussion med verksamhetschefen, men hon fördelar resurserna. Kanske kan vi på skolan påverka lite, men vi kan inte styra hur ramen är."*

Skolinspektionen bedömer att eleverna i Österbyskolan i låg grad har tillgång till elevhälsa och alla dess kompetenser.

I Österbyskolans organisation finns en elevhälsa med samtliga i skollagen föreskrivna kompetenser, och elevhälsan ses som en samlad resurs. De flesta eleverna i Österbyskolans årskurser 6-9 känner till att de har tillgång till kompetenserna inom skolans elevhälsa. Varken skolledning, elevhälsopersonal, lärare eller elever vill dock tillstå att elevhälsans resurser täcker de behov skolans elever har. Elevhälsans arbete är i den meningen inte fullt ut organiserat utifrån skolans förutsättningar och elevernas behov. Elevhälsans arbete omfattar inte heller handledning av skolans personal i den utsträckning som lärare på skolan uttrycker behov av.

1.2 Arbetar elevhälsans kompetenser – själva och/eller tillsammans med andra kompetenser – hälsofrämjande, förebyggande och åtgärdande på ett sätt som stärker elevernas hälsa, och stödjer dem att nå utbildningens mål?

Det hälsofrämjande arbetet

Ett hälsofrämjande elevhälsoarbete kan utgöras av insatser som främjar goda relationer mellan elever, och elever och personal.

Ett hälsofrämjande arbete kan vidare innebära insatser som medverkar till att skapa en tolerant, positiv och trygg skolmiljö; exempelvis kan elevhälsan delta i utvecklingen och genomförandet av skolans värdegrundsarbete och arbete mot kränkande behandling.

Från ett elevperspektiv finns faktorer som lyfts fram inom forskning, och som medverkar till att stärka elevernas hälsa och stödja dem att nå utbildningens mål, såsom upplevelse av motivation, delaktighet, självkänsla, inflytande och tilltro till sin egen förmåga.¹¹

Som ett exempel på hälsofrämjande arbete på Österbyskolan lyfter elever i intervjuerna fram skolans utedagar som något som tycks främja goda relationer. Dessa beskrivs som friluftsdagar med gruppstärkande åldersblandade aktiviteter: *"Man kommer varandra närmare."*

Österbyskolan står enligt rektor precis i startgropen för ett övergripande värdegrundsarbete. Uppstartsdagarna i augusti inleddes med diskussioner i tvärgrupper - pedagoger och delar av elevhälsan – kring *"Hur ska vi ha det?"*. Nästa steg är att skolan, med hjälp av en konsult, ska arbeta bland annat med attityder och språkbruk, och där tanken är att både lärare och elever ska engageras. Rektor ser vidare ett behov av att få alla pedagoger att dra åt samma håll, att jobba med elevsyn och med tydliga, gemensamma riktlinjer för eleverna såsom hur man börjar och slutar en lektion. Här är tanken att jobba mer med kollegial handledning tillsammans med förstelärare.

Lärargruppen framhåller att skolan löpande ser till att ta tillvara erbjudanden som finns utifrån när det gäller arbete med värdegrundsfrågor; bland annat deltog skolan nyligen i ett teaterprojekt som en del i ett värdegrundsarbete. Lärarna ser dock att skolan har ett behov av att arbeta ännu mer med värdegrundsfrågor, något som de också upplever att skolledningen är lyhörd för.

Arbete på Österbyskolan som kan sägas stärka elevernas hälsa är exempelvis ett arbete om hälsa som eleverna i intervjuerna nämner att de genomfört tillsammans med idrottsläraren och skolsköterskan. Här talar eleverna även om att de jobbat med sömn och sovvanor, och att de haft en temadag inom området: *"En vilodag med massage"*. Lärargruppen hänvisar i det här avseendet också till ett kommande gemensamt projekt på högstadiet som ska handla om hälsa, kost och doping, där lärare i idrott och hälsa, hemkunskap och de naturorienterande ämnena samverkar. Vidare beskrivs skolans sköterskan vara delaktig i sex- och samlevnadsundervisning genom samtal i tjej- och killgrupper.

¹¹ Utgår ofta från begreppet KASAM, Känsla Av Sammanhang. Myntat av professor Aaron Antonovsky (1923-1994). Se t ex Forskningsrådsnämnden (1998). *Röster om KASAM: 15 forskare granskar begreppet Känsla av sammanhang*. Stockholm: Forskningsrådsnämnden (FRN).

Eleverna tar i intervjun upp att de är positiva till den nya cafeterian som nu finns på skolan efter ombyggnationen. De tycker att lokalen är bra och de uppskattar att vistas där, men är missnöjda med att den sällan är öppen.

Något som visar sig i Österbyskolans resultat i elevenkäten, är att eleverna i högre grad än på andra skolor i granskningen uppger att skolan arbetat med demokrati och medbestämmande. När det gäller elevers delaktighet på skolan framhåller eleverna själva att de kan påverka vissa saker på skolan via elevråden. En elev beskriver exempelvis: *"Vi har föreslagit fler basketbollar och då har det köpts in."* Eleverna tar även upp exempel på visst elevinflytande när det gäller undervisning, såsom redovisningsformer.

Lärargruppen beskriver också att de har försökt att bli bättre på elevers medbestämmande, men att många lärarbyten har försvårat ett mer kontinuerligt arbete. Någon säger: *"Vi pratar mycket om demokrati, men vi har mycket lärarbyten som påverkat skolan, det är svårt att få en röd tråd."* Lärarna lyfter här att det finns elevråd och skyddsombud och att man kommit igång med det arbetet på ett tillfredställande sätt.

I lärargruppen påtalar någon att det finns en generellt *"dålig skolkultur"* på skolan; att skolan generellt inte anses viktig bland eleverna. Lärarna jobbar dock hårt för att motivera eleverna genom att *"peppa"*. Rektor beskriver också ett behov av att stärka skolans arbete med elevers motivation, och påtalar vikten av att *"lägga krut på skolan"* och involvera all personal runt eleverna. Arbetet med elevers motivation innefattar enligt rektor även ett arbete med lärarna om hur de lägger upp sina lektioner för att de ska bli motiverande. En elev tillstyrker detta i intervjun: *"Motivation är kopplat till vilken lärare man har"* och beskriver ett positivt exempel på en lärare på skolan: *"[X] får oss alltid att ändra inställning", "[X] tror på oss", "[X] tror att vi klarar av", "Skolan skulle vara grym om alla lärare vore så."*

Elever tar vidare upp önskemål om att *"Man borde jobba mer på olika sätt. Alla lär sig på olika sätt"*. Det framkommer här något exempel på att det finns någon enstaka lärare som i olika sammanhang kan fråga eleverna om hur de lär sig bäst och som ger eleverna möjlighet att ge feedback på lärarens undervisning.

Lärargruppen säger sig uppleva att elevhälsan delvis – men inte kontinuerligt – är delaktig i ett hälsofrämjande arbete på skolan.

Det förebyggande arbetet

Ett förebyggande elevhälsoarbete kan utgöras av insatser som tillgodoser elevers behov av extra anpassningar. Det kan handla om att stödja lärare och övrig skolpersonal i arbetet med anpassning i olika lärmiljöer. Det förebyggande arbetet kan också innebära insatser som minskar konsekvenser av förekommande individuella riskfaktorer hos eleverna, såsom svårigheter vad gäller språklig förmåga, självkontroll, social kompetens, självförtroende eller inlärning.

Inom ramen för vad som benämns som förebyggande arbete kan en skolas elevhälsa också initiera eller genomföra insatser som hejdar eller förhindrar förekommande riskbeteenden hos enskilda elever och elevgrupper. Sådana riskbeteenden kan bestå i droganvändning, kränkningar, asocialt eller destruktivt beteende, skolk eller hemmasittande. Insatserna kan också handla om att utveckla goda relationer mellan hem och skola.

Som förebyggande arbete kan en skolas elevhälsa också initiera eller genomföra insatser mot identifierade problem i den psykosociala lärmiljön. Det kan till exempel röra sig om arbete mot kränkande behandling, och att förändra olämpliga värderingar, uttryck eller förhållningssätt.

I lärarintervjun framkommer att specialpedagogen har varit en tillgång, och har bidragit i arbetet med anpassningar för elever som har behov av det: "Hon frågar, deltar, är med även på en del lektioner, toppen!" Specialpedagogen flyttar nu över till en annan skola; i gengäld har skolan erhållit två nyanställda specialpedagoger.

Ett annat exempel på Österbyskolans förebyggande elevhälsoarbete är rektors beskrivning av att skolan erbjuder frivilligt studiestöd för elever i åk 7-9 ett tillfälle i veckan efter skoltid, under ledning av lärare.

Exempel på Österbyskolans insatser som hejdar eller förhindrar förekommande riskbeteenden är ett arbete kring alkohol och droger som skolan genomförde efter signaler om att det förekom alkohol i elevers närhet. Ett arbete som även eleverna i intervjuerna framhåller: "Vi hade också polisen här som pratade om det [alkohol och droger]. Och föreläsning från KRIS [Kriminellas revansch i samhället]." "Det är det bästa vi har hört – handlar om vad droger gör för kroppen." I samband med detta arbete beskriver rektor också att socialsekreterare deltog på föräldramöte.

Elevhälsan ger ytterligare ett exempel från tidigare arbete med elever som genomfördes i ett samarbete mellan pedagoger och skolsköterska; ett arbete kring hälsa och kost i förhållande till sjukdomar och ätstörningar som initierades utifrån inkommande signaler om oro kring kroppsfixering bland elever på skolan: "Det var väldigt bra".

Skolsköterskan framhåller att hon gärna deltar på olika sätt vid behov: "Till exempel om man sett att det fanns behov av att tala om elevers hygien så kan mentorer be om att få hjälp från mig som då kan komma till en klass och prata om de här sakerna."

På Österbyskolan finns också en elevcoach. Någon i lärargruppen beskriver i detta avseende: "En elevcoach finns på skolan, umgås med eleverna, fångar upp på raster - finns

elever som går ut från lektioner, elevcoachen tar dem tillbaka.” Det framkommer dock att elevcoachens tid skurits ned, och denne fungerar nu även som elevassistent.

Som ett exempel på förebyggande arbete beskrivs kuratorn på Österbyskolan, på förekommen anledning, arbeta i samtal med tjej- och killgrupper kring exempelvis etik och moral. I elevintervju nämner en elev att kuratorn varit i deras klass och att de då tillsammans med henne talat om: *”...hur det är i skolan.”* En av lärarna i lärargruppen fastslår: *”För elever är hon [kuratorn] bra, att de kan prata med henne.”*

De flesta elever uppger i enkäten att de upplever att skolan arbetar med kränkningar och hur man ska vara mot varandra (74 %). Eleverna påtalar också i intervju att de känner sig tryggare med den *”nya”* skolan (efter ombyggnationen). Någon säger även att *”det har funnits mobbning tidigare, men är bättre nu”*.

Rektor beskriver att, förutom det tidigare nämnda inledda värdegrundsarbetet som även ska ses som ett led i arbetet med att skapa bättre studiero, ska arbetet med ett trygghetsteam på skolan återupptas - nu i en ny organisationsform än tidigare. Tidigare var det elevhälsoteamet som utgjorde trygghetsteamet, men nu ska representanter från pedagogerna under ledning av kurator framöver utgöra detsamma.

Elevhälsopersonalen uppger att de ser ett behov av ett mer långsiktigt, kontinuerligt värdegrundsarbete på skolan, de menar att elevhälsoarbetet i nuläget främst består av åtgärdande insatser: *”Nu blir värdegrundsarbetet akut, brandsläckningsarbete är det vi jobbar med.”* Elevhälsan uppger exempelvis att den ser ett behov av att arbeta mer med relationer mellan vuxna och elever på skolan, i synnerhet inom vissa elevgrupper: *”Många elever känner sig svikna och vågar inte ta in oss vuxna.”*

Det åtgärdande arbetet

Ett åtgärdande elevhälsoarbete liknar det förebyggande, men riktar sig mot uppmärksammade eller uppkomna situationer som omedelbart behöver ombesörjas. Ofta sker insatserna på individuell nivå. En del av detta arbete är att tillgodose elevers behov av särskilt stöd. Det handlar här om elever med inlärningssvårigheter, funktionsnedsättning, sjukdom, försvårande omständigheter i elevens sociala situation i skolan eller i hemmet.

En annan del av en skolas åtgärdande arbete är att agera vid akuta situationer för elever eller grupper av elever med riskbeteenden eller uttalad psykisk ohälsa. Det kan ske genom åtgärder inom ramen för skolans arbete mot kränkande behandling, motivations- och krissamtal, eller utredande, rådgivande och bearbetande samtal med eleverna, samt genom initierande av kontakt med hemmet och samarbete med andra instanser, såsom socialtjänst eller barn- och ungdomsmottagning.

Lärarna uppger som exempel på Österbyskolans åtgärdande elevhälsoarbete att det finns en speciallärare i det som kallas *Studion*, dit vissa elever kan gå för att få extra

stöd i skolarbetet. Det finns vidare en lärare som är extra resurs i matematik. Lärarna påtalar dock samtidigt att det finns elever som behöver mycket mer stöd pedagogiskt.

Elevhälsan säger sig agera utifrån sina respektive kompetenser för att tillgodose elevers behov av stöd och beskriver att en stor del av dess arbete upptas av åtgärdande insatser.

Rektor påtalar att det finns elever med så stora behov att de riskerar att fara illa i en stor skola med stora klasser och att det idag inte finns något annat alternativ i kommunen för elever med grava svårigheter.

Det tål att upprepas här att det framkommer i elevenkäten att drygt 20 procent av de svarande eleverna upplever att det saknas hjälp och stöd på skolan om man mår dåligt och att 23 procent säger sig inte få den hjälp de behöver i skolarbetet.

I Österbyskolors plan mot diskriminering och kränkande behandling från föregående läsår, beskrivs åtgärder inom ramen för skolans arbete mot kränkande behandling och hur skolorna ämnar agera i akuta situationer för elever eller grupper av elever med riskbeteenden eller uttalad psykisk ohälsa. Denna plan är dock inte upprättad för läsåret.

Skolinspektionen bedömer att elevhälsans kompetenser i Österbyskolorna i viss grad, själva eller tillsammans med andra kompetenser, arbetar hälsofrämjande, förebyggande och åtgärdande på ett sätt som stärker elevernas hälsa, och stödjer dem att nå utbildningens mål.

På Österbyskolorna ges exempel på ett aktivt hälsofrämjande arbete såsom arbete med medbestämmande, olika hälsoteman och ett nyligen påbörjat värdegrundsarbete. Elevhälsan initierar och genomför anpassningar och insatser för att tillgodose elevers behov, och bedriver därmed ett förebyggande men främst ett åtgärdande elevhälsoarbete.

Österbyskolorna saknar i nuläget ett långsiktigt förebyggande elevhälsoarbete med fokus på elevernas studiero, motivation och tillit till de vuxna.

1.3 Utgår elevhälsans arbete från erhållen kunskap, identifierade faktorer och förhållanden i skolans fysiska, organisatoriska och psykosociala miljö, samt från identifierade behov hos skolans elever?

Utgångspunkter för ett hälsofrämjande arbete

För sitt hälsofrämjande arbete kan en elevhälsa behöva inhämta kunskap om hälsofrämjande faktorer via forskning, via erfarenheter från andra skolor eller via olika myndigheter och organisationers vägledningsmaterial. En elevhälsas hälsofrämjande arbete kan även utgå från insikt och allmän eller beprövad erfarenhet.

Elevhälsan på Österbyskolan bidrar i ett hälsofrämjande arbete på skolan bland annat genom skolsköterskans hälsosamtal och genom att skolsköterskan samarbetar med undervisande personal i sex- och samlevnadsundervisningen. Vilka utgångspunkter som finns för dessa insatser har inte utretts inom Skolinspektionens granskning.

Utgångspunkter för generella insatser

Som utgångspunkt för generella insatser kan en elevhälsa/skola behöva identifiera förekommande problem i skolans fysiska, organisatoriska eller psykosociala miljö. Det kan ske genom trivselenkäter till eleverna, analys av elevernas kunskapsresultat, kartläggningar inom ramen för skolans arbete mot kränkande behandling, sammanställningar och analys av information från elevernas hälsobesök, samtal med elever och personal.

På Österbyskolan identifierar elevhälsan/skolan till viss del förekommande problem i skolans fysiska och psykiska miljö, som antas påverka elevernas hälsa och lärande negativt, genom samtal med eller signaler från skolans elever och personal om kunskapsresultat, trivsel och studiero. På frågan om hur elevhälsan får reda på hur eleverna har det på skolan ger elevhälsopersonalen exempel som: "Vid lunchen exempelvis om man sitter och äter med elever.", "Jag har deltagit i studion med de killar som inte orkat gå till skolan. Jag fick veta väldigt mycket om varför de kände sig så svikna av skolan. De anförtrrodde sig."

Som tidigare nämnts beskriver elevhälsopersonalen att deras arbete främst utgår från elevers behov av mer akut karaktär och ses inte vara baserat på några sammanställningar eller analyser av information från exempelvis enkät, kunskapsresultat eller samtal med elever och personal.

Rektor nämner förvisso en enkät som används på skolan som ett sätt att identifiera behov för generella insatser. Det är dock inget som elevhälsan verkar vara förankrad i; de känner inte till att det görs någon form av enkät inför planering av generella insatser.

Utgångspunkter för individuella insatser

En elevhälsas individuella insatser, rörande elever som kan behöva stödinsatser i skolarbetet, eller elever som kan omfattas av individuella riskfaktorer eller riskbeteenden, kan ha flera utgångspunkter. Det kan exempelvis röra sig om screening med bedömningsinstrument av elevernas utveckling, mottagande av signaler från lärare som misstänker inlärnings svårigheter eller ser andra problem i samband med en elev, eller utredning av enskilda elever i syfte att klarlägga vilka hinder som finns för elevens lärande. Det kan också vara dialog med den pedagogiska personalen kring vad som händer i klassrummet och under skoldagen i övrigt, eller skolans utredningar av situationen kring elever som involverats i kränkningar eller förekommit vid disciplinära åtgärder.

Elevhälsan i Österbyskolan identifierar riskbeteenden och elever som kan behöva stöd i skolarbetet genom att ta emot signaler från lärare som misstänker inlärnings svårigheter, eller ser svårigheter i elevens psykosociala miljö. Skolan beskriver på så sätt en form för hur man inom elevhälsan fångar upp behov som underlag för individuella åtgärdande insatser; dels genom de tidigare nämnda återkommande elevkonferenserna som skolan genomför tre gånger per termin, dels genom en form för anmälan av oro som pedagogisk personal kan göra till elevhälsan - det som kallas *en väg in*.

Elevhälsopersonalen framhåller dock att elevhälsans arbete utgår från alltför kortsiktigt identifierade behov, och någon säger: *"Det kommer hela tiden nya ärenden – det blir ingen tid för uppföljning."* I lärargruppen framkommer också ett behov av att löpande följa upp individuella insatser för elever: *"Vi har inte haft fasta tider eller bra rutiner för återkoppling."*

I elevintervju sägs samtidigt att det vore önskvärt att skolan i större utsträckning frågade eleverna hur de mår: *"Det händer mycket i vår ålder"*. I enkäten uppger 27 procent av eleverna att de inte upplever att skolan tillfrågar dem om deras skolsituation, att jämföra med motsvarande enkätresultat för samtliga skolor i granskningen där andelen är 15 procent. Någon elev säger dock att: *"Vissa lärare frågar, för dom ser att man ser ledsen ut när dom går förbi"*.

Skolinspektionen bedömer att elevhälsans arbete i Österbyskolan i låg grad utgår från erhållen kunskap, identifierade faktorer och förhållanden i skolans fysiska, organisatoriska och psykosociala miljö, samt från identifierade behov hos skolans elever.

Elevhälsan på Österbyskolan samlar in underlag för sitt arbete genom former för anmälan till elevhälsan och genom samtal med skolans personal och elever. Elevhälsans arbete utgår dock inte uttalat från sammanställningar eller analys av information om elevernas generella behov på skolan, utan främst från mer akut identifierade behov hos skolans elever. Eleverna på skolan upplever i ringa grad att skolan identifierar deras behov.

1.4 Utvärderas elevhälsans arbete så att resultatet kan ligga till grund för nya insatser och förbättringsarbete som tar sikte på att eleverna ska känna sig trygga och nå utbildningens mål?

Ett fullgott elevhälsoarbete inkluderar rutiner som innebär uppföljning och analys av det genomförda arbetet. För att det ska vara möjligt behöver en elevhälsa/skola formulera mål, som i sig är utvärderingsbara, och som omfattar elevernas utveckling och psykosociala hälsa. Vidare ingår att målen utvärderas mot bakgrund av elevernas behov för att nå så långt som möjligt enligt utbildningens mål, samt att utvärderingen i sin tur möjliggör en planering av elevhälsans kommande insatser.¹²

Mål för skolans elevhälsoarbete

I kommunen finns en central elevhälsoplan, men det finns ingen plan för det aktuella elevhälsoarbetet inom skolan. I Österbyskolans plan mot diskriminering och kränkande behandling finns mål som visserligen omfattar elevers psykosociala hälsa; dessa mål är dock gamla, enligt både rektor och elevhälsan, och utgår därför inte från en analys av elevernas aktuella behov.

Utvärdering mot bakgrund av elevernas behov och nya insatser

Rektor beskriver att skolan nu är inne i ett utvecklingsarbete när det gäller det systematiska kvalitetsarbetet både på skolan och inom kommunen. Visserligen har det funnits ett systematiskt kvalitetsarbete på skolan tidigare, men rektor menar att det under föregående läsår brast – med förklaring att skolan genomgick en stor förändring under året; förändring både organisationsmässigt med en ny rektor, en hopslagning av enheter samt arbetsmiljömässigt då skolan genomgick en omfattande ombyggnation.

Elevhälsans personal tillstår detta och beskriver på så sätt att skolans uppföljnings- och utvärderingsarbete brister: *"Utvärderingen brister på skolan. Vi inom elevhälsan har inte hört talas om något systematiskt kvalitetsarbete."*

Rektor beskriver att det både på skolan och på huvudmannanivå nu införs ett nytt system för systematiskt kvalitetsarbete som bland annat innefattar utvärdering och analys av elevers resultat på ett mer metodiskt sätt än tidigare: *"Det ska bli en röd tråd, man ska kunna följa arbetet bättre", "Ett sätt för kommunen att styra över det här arbetet. Positivt."*

Elevhälsans roll i skolans verksamhet

Trots att elevhälsans personal kontinuerligt samarbetar med skolans ledning ses inte elevhälsans arbete som en integrerad del i skolans totala verksamhet. Exempelvis uppger elevhälsan att den inte är förankrad varken i den kommuncentrala elevhälsoplanen

¹² Se bland annat 4 kap. 4 och 5 §§ skollagen, Skolverkets och Socialstyrelsens Vägledning för elevhälsan s. 13 samt Skolverkets allmänna råd med kommentarer om systematiskt kvalitetsarbete (SKOLFS 2012:98).

eller i skolans plan mot diskriminering och kränkande behandling. Rektor framhåller dock att det i det nya systemet för kvalitetsarbete kommer att skapas utrymme för elevhälsans delaktighet i skolans verksamhet på ett tydligare sätt.

Skolinspektionen bedömer att elevhälsans arbete i Österbyskolan i låg grad utvärderas så att resultatet kan ligga till grund för nya insatser och ett förbättringsarbete som tar sikte på att eleverna ska känna sig trygga och nå utbildningens mål.

Skolan har ingen lokal plan för elevhälsoarbetet, elevhälsan har inte i nuläget varit med och upprättat skolans plan mot diskriminering och kränkande behandling, och elevhälsan har hitintills inte ingått i skolans systematiska kvalitetsarbete.

Syfte och frågeställningar

Den nya skollagen innebär ett förstärkt uppdrag för elevhälsan. Varje skolas verksamhet ska innefatta elevhälsa, och elevhälsan ska främst arbeta förebyggande och hälsofrämjande. Sammantaget ska elevernas utveckling mot utbildningens mål stödjas. 'Utbildningens mål' omfattar här dels kunskaper, dels normer och värden utifrån läroplanen. Elevhälsans arbetsuppgifter inkluderar därmed en medverkan i att utforma skolmiljön så att den blir trygg och hälsosam för eleverna, såväl psykiskt som fysiskt. Viktigt är också att detta arbete utgår från behoven hos eleverna inom den aktuella skolenheten.

Erfarenheter från forskning¹³ och från Skolinspektionens egen tillsyn visar att skolor tenderar att prioritera ett individuellt inriktat åtgärdande arbete på bekostnad av det arbete som är förebyggande och hälsofrämjande. Elevhälsans förutsättningar för att kunna utföra det förväntade arbetet är avhängigt förhållanden som hur problem inom skolan identifieras, om forskning och beprövad erfarenhet används vid planering och genomförande av insatser, och om elevhälsan samarbetar med skolans ledning och pedagogiska personal.

Syftet med projektet är att granska elevhälsans medverkan i att skapa förutsättningar för förbättrad hälsa, ökad trygghet och ökat lärande hos skolans elever. Granskningen ska besvara följande övergripande frågeställning:

Har elevhälsan kompetens och arbetssätt för, samt vidtar insatser i, det hälsofrämjande, förebyggande och åtgärdande arbetet, som motsvarar behoven hos eleverna på skolan?

De frågor som projektet omfattar är:

- Har eleverna tillgång till elevhälsa och alla dess kompetenser?
- Arbetar elevhälsans kompetenser – själva och/eller tillsammans med andra kompetenser – hälsofrämjande, förebyggande och åtgärdande på ett sätt som stärker elevernas hälsa, och stödjer dem att nå utbildningens mål?
- Utgår elevhälsans arbete från erhållen kunskap, identifierade faktorer och förhållanden i skolans fysiska och psykosociala miljö, samt från identifierade behov hos skolans elever?
- Utvärderas elevhälsans arbete så att resultatet kan ligga till grund för nya insatser och förbättringsarbete som tar sikte på att eleverna ska känna sig trygga och nå utbildningens mål?

¹³ Hjörne, Säljö (2012) (red) *Att platsa i en skola för alla*. Elevhälsa och förhandlingar om normalitet i den svenska skolan. Johansson, Svedberg (2013) *Att leda mot skolans mål*, s 201

Metod och material

Föreliggande kvalitetsgranskning har omfattat sammanlagt 25 kommunala och fristående grundskolor. Granskningen har genomförts elevnära, i den mening att elevernas uttryckta behov och erfarenheter har utgjort granskningens utgångspunkt.

Inledningsvis samlades elevernas behov och erfarenheter in genom en digital enkät. Enkäten vände sig till samtliga elever i grundskolans årskurs 6-9 i de aktuella skolorna (samttaget 3687 elever). Svarsfrekvensen för enkäten totalt uppgick till 80 procent.

Därpå genomfördes besök i samtliga skolor. Inför skolbesöket gavs respektive inspektör möjlighet att analysera sammanställningen av enkätsvaren, såväl för den aktuella skolan som för det totala utskicket. De intervjuer som därpå genomfördes vid besöket kunde på så sätt utgå från denna analys. I övrigt har intervjuerna vid besöken följt den intervjuguide som tagits fram i enlighet med projektets frågeställningar. Elever från årskurserna 6-9, elevhälsan (skolsköterska, kurator, skolpsykolog och specialpedagog eller motsvarande kompetens), samt rektor och lärare i de aktuella årskurserna har intervjuats. Intervjuer har även genomförts med enskilda elever och vårdnadshavare.

I vissa fall har skolans verksamhet inte innefattat alla ovan nämnda kompetenser. Intervju har då genomförts med den elevhälsopersonal som varit tillgänglig.

I granskningens material har även vissa bakgrundsuppgifter ingått, såsom tillgänglig information hos Skolinspektionen (nationell statistik, tidigare tillsynsbeslut och skolenkäten) samt underlag som begärts in från respektive skola (skolans elevhälsoplan, eller annan dokumentation av elevhälsans arbete, och förteckning av elevhälsans personal med befattning och anställningsförhållanden). Dessa uppgifter har använts i rapporteringen som referensram till elevhälsans arbete, exempelvis vid behov att tydliggöra lokala förutsättningar och sammanhang.

Slutligen har bedömningen av elevhälsans arbete gjorts genom en sammanvägning av förekomsten av resursen elevhälsa utifrån dess samlade kompetens (dvs yrkeskategorier/utbildning) samt förekommande organisation (dvs omfattning, samverkan och insatser), och förekomsten av behov hos skolans elever, så som behoven beskrivits och uttryckts av skolans rektor och personal samt av eleverna själva i enkät och intervjuer. Det innebär att allt insamlat material tagits i anspråk för att bedöma den övergripande frågeställningen.

Författningsstöd

Enligt 1 kap. 10 § skollagen (2010:800) ska *barnets bästa* vara utgångspunkt för all verksamhet i skolan. Det är med andra ord ett förhållningssätt som avser att genomsyra skolan i sin helhet.

Skolans huvudman har det yttersta ansvaret för att skolmiljön präglas av trygghet och studiero. I 6 kap. 1–10 § skollagen finns bestämmelser som ger en tydlig markering om att skolan ska vara en trygg plats för eleverna att vistas i och att nolltolerans mot kränkande behandling ska råda i skolmiljön. Bland annat anges att huvudmannen ska se till att det varje år upprättas en plan med en översikt över de åtgärder som behövs för att förebygga och förhindra kränkande behandling av barn och elever (6 kap. 8 § skollagen). Vidare har alla vuxna i skolan anmälningsskyldighet, vilket innebär att en anmälan ska göras så snart man observerat eller fattat misstanke om att en elev anser sig ha blivit kränkt (6 kap. 10 § skollagen).

Elevhälsan regleras i 2 kap. 25–28 §§ skollagen. Här framgår att det för eleverna i förskoleklassen, grundskolan, grundsärskolan, sameskolan, specialskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan ska finnas elevhälsa. Det ska finnas tillgång till skolläkare, skolsköterska, psykolog och kurator, samt vidare till personal med sådan kompetens att elevernas behov av specialpedagogiska insatser kan tillgodoses.

Skollagen slår fast att elevhälsan främst ska vara förebyggande och hälsofrämjande, och att elevhälsan ska stödja elevernas utveckling mot utbildningens mål (2 kap. 25 § skollagen). Den nya skollagen innebär därmed ett förstärkt uppdrag för elevhälsan jämfört med tidigare. Syftet är att ge förutsättningar för arbetssätt baserade på ökad samverkan mellan (det som tidigare var) den särskilda elevvården, skolhälsovården och det samordnande ansvaret för specialpedagogiska insatser. I propositionen till skollagen (*"Den nya skollagen för kunskap valfrihet och trygghet"*, prop 2009/10:165) lyfts fram att fokus för den medicinska insatsen inom elevhälsan inte längre endast ska utgöras av hälso- eller sjukvårdande insatser i snäv bemärkelse utan *"förebyggande och hälsofrämjande insatser i ett bredare perspektiv"* (prop 2009/10:165, s. 277). Vidare beskrivs hur elevhälsan har ett ansvar för att *"bevaka att skolan bidrar till att skapa goda och trygga uppväxtvillkor"*, och att elevhälsan i det individuellt inriktade arbetet *"har ett särskilt ansvar för att undanröja hinder för varje enskild elevs lärande och utveckling"* (prop. 2009/10:165, s. 276).